

KUR'ÂN-I KERÎM'DE SIFATIN İŞLEVİ VE MANAYA KATKISI

Mehmet Zeki DOĞAN*

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumak ve anlamak için Arapçanın temel kurallarını belirleyen nahiv ilmini iyi bilmek gerekir. Zira nahiv ilmi bilinmeden belâgat ve fesâhat gibi birçok yönden mu'ciz olan Kur'ân'ın tam anlaşılması mümkün değildir. Bundan dolayı âlimler, nahiv ilminin temel kurallarını ortaya koymuşlardır. Böylece nahiv ilmi, Kur'ân'ın anlaşılmasında daha ilk dönemlerden itibaren önemli bir konuma sahip olmuş ve bu alanda filolojik nitelikli birçok müstakil tefsir çalışması yapılmıştır. Nahiv ilminin en önemli konularından biri sıfattır. Çünkü sıfatın cümle içerisindeki konumu ve manaya katkısı gibi önemli birçok işlevi bulunmaktadır. Sıfatın cümle içerisindeki bu önemli işlevleri, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında da büyük bir role sahip olmaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada sıfatın tahsîs, tadvîh, medh, zem, te'kîd, terahhum, mübâlağa, ta'mîm ve tafsîl gibi pek çok işlevi vardır. Kur'ân'ı anlamada sıfatın söz konusu önemli işlevlerinden dolayı çalışmamızda öncelikle sıfat kavramına kısaca temas edilmiştir. Ardından sıfatın temel hükümleri ve sıfatın çeşitleri ele alınmıştır. Daha sonra da Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada sıfatın tahsîs, tadvîh, medh, zem, te'kîd, terahhum, mübâlağa, ta'mîm ve tafsîl gibi önemli işlevleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Nahiv, İ'râb, Sıfatın İşlevi.

The Function of the Adjective in the Qur'an and Its Contribution to Meaning

Abstract

In order to read and understand the Qur'an correctly, it is necessary to know the science of nahw, which determines the basic rules of Arabic. Because, it is not possible to fully understand the Qur'an, which is unique in many ways such as rhetoric and fluency, without knowing the knowledge of nahw. For this reason, scholars have revealed the basic rules of nahw science. Thus, the science of nahw has had an important position in the understanding of the Qur'an from the very first periods, and many philological independent exegesis studies have been carried out in this field. One of the most important subjects of the science of nahw is adjective. Because the adjective has many important functions such as its position in the sentence and its contribution to the meaning. These important functions of the adjective in the sentence have a great role in the correct understanding of the Qur'an. Because, in the sense of the Qur'an, the adjective has many important functions such as privatization, explanation, praise, slander, reinforcement, pity, exaggeration,

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, İpekyolu İlçe Müftülüğü/Van, ORCID ID: 0000-0003-3328-7565, e-mail: mehmetzekidogan@hotmail.com

generalization and detailing. Due to the important functions of the adjective in understanding the Qur'an, first of all, the concept of adjective was briefly touched upon in our study. Then, the basic provisions of the adjective and the types of adjective are discussed. Then, the important functions of the adjective in the sense of the Qur'an such as privatization, explanation, praising, vilifying, reinforcement, pity, exaggeration, generalization and detailing are discussed.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Nahw, İrab, Function of Adjective.

Makalenin Dergiye Ulaştığı Tarih: 11.12.2021; Hakem ve Yayın Kurulu Değerlendirmesinden Geçen Makalenin Yayına Kabul Edildiği Tarih: 20.01.2022

Giriş

İnsanlar arasındaki iletişimin en önemli araçlarından biri olan dil, kişinin meramını en etkili bir biçimde ifâde etmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle âlimler, dili hatasız ve düzgün olarak kullanabilmek için birtakım kurallar koymuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatapları olan Arapların dilini belirleyen kurallara ise nahiv ilmi denilmektedir. Nahiv ilmi, bir kelimenin binâ ve i'râb yönünden cümle içerisindeki pozisyonunu veya cümlenin doğru ve yanlış kullanımlarını beyân eden bilim dalı olarak tanımlanmaktadır.¹

Kur'ân'ın iyi anlaşılması için sağlam bir dil bilgisi gerekmektedir. Bunun için ilk dönem âlimleri nahiv ilminin temel kurallarını ortaya koymuşlardır. Nahiv ilminin kurucusu ve onun kurallarını ortaya koyanlar hakkında farklı rivâyetler ileri sürülmüştür. Ancak bu rivâyetler arasında Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin (öl. 69/688) Hz. Ali'den (öl. 40/661) bu ilmin esaslarını öğrendiği görüşü daha yaygındır.² Ebû'l-Esved, Hz. Ali'den öğrendiği nahiv ilmini daha sonra geliştirmiş ve bu alanda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencileri arasında Mushaf'lara nokta koyan Merv kadısı Yahyâ b. Ya'mer (öl. 89/708[?]), Kur'ân'a noktalama sistemini ilk uygulayan Nasr b. Âsım (öl. 89/708[?]), 'Anbese b. Ma'dân (öl. 100/718[?]), Abdurrahmân b. Hürmüz (öl. 117/735) ve Meymûn b. Akren gibi meşhur nahiv âlimleri bulunmaktadır.

1 Şerîf el-Curcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 236.

2 Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk b. Nedîm, *Kitâbu'l-Fihrist*, thk. Eymen Fuâd Seyyîd (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsî'l-İslâmî, 2009), 1/103-106; Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1986), 1/39-44; Muhammed Hayr el-Hulvânî, *el-Mufasssal fi târîhi'n-Navi'l-'Arabî kable's-Sibûveyhi* (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 1979), 39-49; Mahmut Kafes, "Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 9/10 (1994), 108; İsmail Durmuş, "Nahiv", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/103-106.

dır.³ Bu ilim, daha sonra nahvin kurallarını sistemleştiren ve aruz ölçüsünü bulan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791),⁴ Sîbeveyhi lakabıyla meşhur olan Ebû Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanber (öl. 180/796),⁵ Ebû'l-Hasen el-Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830[?]),⁶ Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805),⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ' (öl. 207/822)⁸ gibi Basra ve Kûfe dil mekteplerine mensup olan âlimler tarafından verilen ders ve yazılan eserlerle gelişmiştir. Özellikle Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı şaheseri Arap dili gramerinin temeli ve rehberi olmuştur. Zira zamanımıza kadar ulaşan bu şaheserde önceki âlimlerden yapılan rivâyetler bir araya getirilmiş, onda nahiv ilminin en detay noktaları ele alınmıştır. Sîbeveyhi'nin bu çalışmasından sonra âlimler, bu eserden daha mükemmelinin yazılamayacağını düşünerek uzun bir dönem sadece onun şerhi ve ihtisarı gibi çalışmalar üzerine yoğunlaşmışlardır.⁹ Nahiv ilmini geliştiren bu âlimlerden sonraki dönemlerde yaşayan bilginler ise öncekilerin kitaplarını düzenlemiş, şekillendirilmiş ve zamanımıza kadar ulaştırmışlardır.

Nahiv ilminin temel kurallarını ortaya koyan ve onu geliştiren yukarıdaki âlimlerin temel amacı, Kur'ân'ı hatasız okumak ve daha iyi anlamaktır. Zira nahiv ilmi bilinmeden her harfi, kelimesi, âyeti ve sûresi arasında mükemmel bir ölçü; inanılmaz bir uyum ve ahenk bulunan Kur'ân metni gibi belâğat, fesâhat ve beyân gibi yüksek sanat değerine sahip olan bir kelamın tam anlaşılması mümkün değildir. Bundan dolayı tefsir metodolojisiyle ilgili eserlerde müfessir olabilmek için bazı şartlar zikredilmiştir. Bu şartlar arasında müfessirin bilmesi gereken ilimler arasına nahiv ilminin bilinmesi ilk sırada yer almıştır.¹⁰ Bu da Kur'ân'ı tam anlamının nahiv ilminin kaidelerini Kur'ân'a tatbik etmekle mümkün olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Arapçanın korunmasında temel etkenin Kur'ân olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zira asırlarca Müslüman dil bilimcilerin hadis ve tefsir gibi birçok alanda yapmış oldukları önemli gayretlerin sonucu Arap dili belâğat ve fesâhat yönüyle muhafaza edilmiştir.¹¹ Bu gayretlerin neticesinde âlimler daha ilk dö-

3 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/108.

4 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/113-114; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 1/376-382.

5 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/142.

6 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/146-147.

7 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/193-196.

8 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/198-200.

9 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 1/142-143.

10 Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1996), 2/1209; Muhammed Abdül'azîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996), 2/43; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1390), 61.

11 Eşref İnan, *Kur'ân Kıssalarının Dil ve Anlatım Yönünde Değerlendirilmesi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020), 161-162.

nemlerden itibaren hem Arapçanın imla kurallarını ortaya koymuşlar hem de kelimelerin cümledeki dizilişlerine, fonksiyonlarına ve anlamların belirlenmesine yardımcı olan filolojik nitelikli birçok tefsir çalışması telif etmişlerdir. Hatta Ferrâ', Ahfeş, Kisâi, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (öl. 311/923) ve Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım el-Enbârî (öl. 328/940) gibi birçok âlim de Kur'ân filolojisi alanında müstakil eserler yazmışlardır. Bu yönüyle nahiv ilminin Kur'ân tefsirindeki yeri oldukça önem arz etmektedir. Nitekim önemli bazı fikhî ve itikâdî hükümlerdeki farklı görüşler nahiv ilmindeki ihtilafa dayanmaktadır.

Nahiv ilminin en önemli konularından biri sıfattır. Nitekim sıfatın cümle içerisindeki konumundan ve manaya kattığı anlamdan dolayı birçok âlim, isme tabi olan âmilleri zikrederken ilk önce onu ele almışlardır. Sıfatın cümle içerisindeki bu rolü, Kur'ân'ın anlaşılmasında da önemli bir konuma sahip olmaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'i anlamda sıfatın tahsîs, tadvîh, medh, zem ve te'kîd gibi birçok önemli işlevi bulunmaktadır. Sıfat, Kur'ân-ı anlamada bu önemli işlevlere sahip olmasına rağmen Arap aleminde bu alanda birkaç çalışma bulunmaktadır.¹² Ülkemizde ise bu alanda yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Ülkemizde sıfatın Kur'ân'ın anlaşılmasındaki önemli rollerini ele alan çalışmaların bulunmaması ve çalışmaların alana katkı sağlayacak olması araştırmamızın değerini artırmaktadır. Sıfatın Kur'ân'ın anlaşılmasındaki önemli işlevlerini ve manayı belirlemedeki rolünü daha doğru anlayabilmek için öncelikle sıfat kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Sıfat Kavramı

Nahiv âlimleri, ilk dönemlerden beri literatürde niteleme aracı olarak genellikle "sıfat" ve "na't",¹³ bazen de "vasf"ı kullanmışlardır.¹⁴ Söz konusu

- 12 Kâsım Muhammed Şebûl, *Üslûbü'n-na'ti fi'l-Kur'ân'il-Kerîm* (Ürdün: "Alemü'l-Kütübî'l-Hadîs, 2010); Ahmed Sihâm Reşîd, "es-Sıfatu fi'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün fi hilâfi'n-nahvî", *Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecelletü Midâdî'l-Edeb*, (ts.), 182-154; Semâh Enver Âdem Muhammed, *ed-Delâletü'l-beyânitü li'n-na'ti fi'l-Kur'ân'il-Kerîm* (Sudan: Şendî Üniversitesi Yüksek Eğitim ve İlmî Araştırmalar Fakültesi Arap Dili Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017); Celâl Mahmûd Muhammed Dâvûd, *en-Na'tü fi'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün vasfîyyetün tehliyyetün* (Ürdün Üniversitesi Yüksek Eğitim Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008); İrfân Ahmed, *en-Na'tü ve'l-men'âtü fi sûreti Yâsîn dirâsetün tehliyyetün nahviyyetün* (Makassar/Endonezya: 'Alâuddîn İslâm Devleti Üniversitesi Sanat ve Beşeri Bilimler Fakültesi Arap dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014); Ahmed Diyâuddîn Hayru'n-Nî'am, *en-Na'tü fi sûreti Sâd dirâsetün tehliyyetün nahviyyetün* (Kediri/Endonezya: İslam Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap dili ve Edebiyatı bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015).
- 13 Ebû Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanber es-Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 1/421-437; 2/12-24; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. Lecnetü İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî (Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1980), 21-23.
- 14 Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/188,189; 'Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, 22-23.

kavramları niteleme anlamında kullanan âlimlerden biri de Sîbeveyhi'dir. O, günümüze ulaşan *el-Kitâb* adındaki çalışmasında bu üç kavramı kullanmıştır. Ancak o, "sıfat" ve "na't" kavramlarına daha fazla yer vermiştir.¹⁵ Bu kavramların kullanımı Basra ve Kûfe dil mekteplerine mensup olan âlimlere göre de farklılık arz etmektedir. Zira Basra dil mektebine mensup olan âlimler daha çok "sıfat", Kûfeli âlimler ise "na't" kavramını tercih etmişlerdir. Âlimlerin bir kısmına göre bu kavramlar, birbirlerinin yerine kullanılabilen ve anlamları bir olan sözcüklerdir. Bir kısmına göre de bu kavramlar, anlam yönünden birbirinden farklı olan sözcüklerdir. Bu anlayışa sahip olan âlimlere göre "na't" sadece iyi nitelikler, "sıfat" ise hem iyi hem kötü nitelikler için kullanılabilir. Diğer bir kısım âlim ise "sıfat" kavramının daha genel ve kapsayıcı olduğunu ifâde etmişlerdir. Bu yaklaşım tarzını benimseyenlere göre "na't" sadece değişebilen nitelikler için, "sıfat" ise hem değişebilen hem değişemeyen nitelikler için kullanılabilir. Bundan dolayı "Allah'ın sıfatı" denilmekte ama "Allah'ın na'tı" denilmemektedir.¹⁶

Yukarıda ifâde edildiği gibi nahiv âlimleri literatürde genelde "sıfat" veya "na't" ifâdelerini kullanmışlardır.¹⁷ Günümüzde Arap âleminde genelde "na't" kavramı tercih edilmektedir. Ülkemizde ise daha çok "sıfat" terimi kullanılmaktadır. Bu muhtemel isimler yerine, "sıfat" terimi iyi, kötü, değişebilen ve değişemeyen bütün sıfatlar için kullanabildiğinden, bu kavramın kullanılmasını daha uygun görmekteyiz. Bu nedenle biz de çalışmamızda "sıfat" kavramını kullanmayı tercih ettik.

Sözlükte "nitelemek ve tanımlamak" gibi anlamlara gelen ve *v-s-f* kökünden türemiş olan "sıfat" sözcüğü, "bir nesnenin nitelik, nicelik, durum, biçim, şekil, vasıf ve özellik bakımından bulunduğu durumu" ifâde etmektedir. Bundan dolayıdır ki Araplar, hizmet eden erkeğe وَصِيفٌ, hizmet eden kadına ise وَصِيفَةٌ demişlerdir. Ayrıca bir şeyin göze geldiğini, bakanları etkileyecek derecede bir niteliğinin olduğunu ifâde etmek için de Araplar, اِتَّصَفَ الشَّيْءُ فِي عَيْنِ النَّاطِرِ deyimini kullanmışlardır.¹⁸

Yukarıdaki bütün bilgilerden, *v-s-f* kökünden türeyen sözcüklerin çeşitli formlarda yer aldığı, nitelemek, vasıflandırmak ve tanımlamak gibi manaları ifâde etmek için kullanıldığı ve kök anlamını koruduğu anlaşılmaktadır.

Âlimlerin bir kısmı "sıfat" ve "na't" kavramlarının farklı anlamlarda kullanılabilirliğini ifâde etmişlerse de nahiv literatüründe ikisi eş anlamlı görülmüştür. Nahiv âlimleri sıfatın tanımı için birbirine yakın birçok tarif yapmış-

15 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/421-437;2/12-14,188-189.

16 'Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, 21-22.

17 Mehmet Halil Çiçek, *et-Te'ârîfü ve't-te'âbiru* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 202), 160.

18 Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015), 1079.

lardır.¹⁹ Ancak bu tanımlar arasında Seyyîd Şerîf el-Cürçânî (öl. 816/1413) ile İbnü'l-Hâcib lakabıyla meşhur olan Ebû 'Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus'un (öl. 646/1249) tercih ettikleri şu tarifi vermekle yetineceğiz: "Bir şarta bağlı olmadan kendisinden önceki isimde (mevsûf) var olan manaya delâlet eden sözcüktür."²⁰

Kendisinden önceki bir ismi niteleyen sıfatlar gerçek olabildikleri gibi asılsız da olabilmektedir. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتِكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ *"Dillerinizin yalan yere yemin nitelendirilmesinden ötürü: 'Şu helaldir şu haramdır' demeyin."*²¹ Yüce Allah'ın: سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ *"Senin güç ve kuvvet sahibi olan Rabbin, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezze ve yücedir."*²² hükmü ise O'nun çoğu sıfatlarının pek çok insanın sandığından farklı olduğuna, O'nun sıfatlarının inanmayanların söylediklerinden münezze olduğuna dikkat çekmiştir. Bu âyetlerde inanmayanların söylediklerinin yalan olduğuna dikkat çekilmiş ve burada onlara isnat edilen sıfatın batıl olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu âyetlerde *v-s-f* köküne verilen mana, kök anlamı ile genel manada örtüştüğü görülmektedir.

Sıfat kavramını ana hatlarıyla ele aldıktan sonra şimdi de sıfatın 'âmili, hazfı, tekrarı ve mavsufa uyma zorunluğu gibi bazı temel hükümlerine kısaca temas edeceğiz.

2. Sıfatın Temel Hükümleri

Sıfatın kendine özgü birçok temel hükmü bulunmaktadır. Bu temel hükümlerden biri sıfatın âmildir. Nahiv âlimleri, sıfatta amel eden âmil hakkında üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Ahfeş'in de içinde bulunduğu bir grup âlime göre sıfatın âmili manevîdir. Çünkü sıfat mavsufa matbudur.²³ Bir kısım âlim de sıfatın âmili, mavsufun cinsinde mukadder olduğunu söylemişlerdir.²⁴ Sîbeyhi'nin de içinde bulunduğu diğer bir grup âlime göre ise sıfat ile mavsufun

19 Curcânî, *Ta'rifât*, 238; Ebû 'Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus b. Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, thk. Sâlih Abdul'azîm eş-Şâ'ir (Kahire: Mektebetü'l-Edeb, 2010), 29; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Şerhu Kaşri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1409), 400; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Midyat: İslâmî Kitap Naşiri, ts.), 150.

20 Curcânî, *Ta'rifât*, 238; İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 29.

21 en-Nahl 16/116.

22 es-Sâffât 37/180.

23 Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî, *Netâ'icü'l-fiker fi'n-nahv*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 180.

24 Dâvûd, *en-Na'tü fî'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün vasfiyyetün tehliyyetün*, 9.

âmili birdir.²⁵ Kanaatimizce bu son görüş daha makuldür. Zira sıfat, mavsufun bir parçasıdır ve ikisi bir isim gibidir. Aralarındaki bu yakınlık ve münasebetten dolayı ikisinin de âmîlinin bir olması daha makul görülmektedir.

Sıfatın temel hükümlerinden biri de sıfatın mavsufa uymasıdır. Sıfat mavsufa dört yerde uymak zorundadır. Bunlardan biri marifelik ve nekreliktir. Mavsuf marife ise sıfatın da marife, mavsuf nekre ise sıfatın da nekre gelmesi gerekir. Sıfatın mavsufa uymak zorunda olduğu bir husus da müzekkerlik ve müennesliktir. Eğer mavsuf müzekker ise sıfat da müzekker, mavsuf müennes ise sıfat da müennes olmalıdır. Sıfatın mavsufa uymak zorunda olduğu başka bir husus da adettir. Mavsuf müfred ise sıfat da müfred, mavsuf tesniye ise sıfat da tesniye, mavsuf çoğul ise sıfat da çoğul olmak zorundadır. İrapta da sıfat mavsufa uymalıdır. Mavsuf merfu ise sıfat da merfu, mavsuf mansub ise sıfat da mensup, mavsuf mecrûr ise sıfat da mecrûr olması gerekir.²⁶

Sıfatın tekrarı da sıfatın temel hükümlerindedir. Tekrarlanan sıfatı atıflı veya atıfsız bir şekilde getirmek mümkündür. Zira tekrarlanan sıfatların mavsufu bir ve aralarında ortak bir yön varsa onları atfetmek daha uygundur. Ama aralarında ortak bir yön yoksa onları atfetmek uygun değildir.²⁷ Atıflı ve atıfsız tekrarlanan sıfatın Kur'ân'da pek çok örneği bulunmaktadır.²⁸ Çalışmamızın sınırlarını aşmamak için şu örneği vermeye yetineceğiz:

الضَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ (Onlar) sabredenler, doğruluktan ayrılmayanlar, (Allah'a) itaat edenler, mallarını Allah yolunda harcayanlar ve seher vaktinde başışlanma dileyenler(dir).²⁹ Bu âyetteki isimler, vâv harfi ile birbirlerine atıf edilerek bir önceki âyette yer alan الَّذِينَ sözcüğünün³⁰ sıfatı olmuşlardır. Bu âyette peş peşe gelen sıfatların atıflı olarak gelmesinin iki hikmeti bulunmaktadır. Bu hikmetlerden biri, sözkonusu sıfatların her biri tek başına övgüyü hak etmektedir. Bu övgü de sıfatların atıflı gelmesiyle ancak mümkün olabilmektedir. Zira bu sıfatlar arasına giren atıf vâvı onların kemaline delâlet etmektedir.³¹ Bu sıfatların atıflı olarak gelmesinin bir hikmeti de mahiyetlerinin ayrı olmalarıdır. Aralarında ortak yönleri olan

25 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 421-422.

26 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/421-437; Süheylî, *Netâ'icü'l-fiker fi'n-nahv*, 167; İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahvve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 30; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 403-407.

27 Süheylî, *Netâ'icü'l-fiker fi'n-nahv*, 186-188; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 416-418.

28 Bkz.: el-Fâtîha 1/1; el-Bakara 2/29; el-Mü'min 40/2-3; el-Hadîd 57/31; el-Haşr 59/23; el-Kalem 68/10-12; el-E'lâ 87/1-4.

29 Â-i İmrân 3/17.

30 الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ, Â-i İmrân 3/16.

31 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîli fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 1/338.

bu sıfatların mavsufu bir olsa da manaları ayrı olduğundan onları birbirlerine atfetmek daha uygundur.³²

Arap dilinde asıl olan sözü zikretmektir. Ancak bazı durumlarda sözün hazfı da görülmektedir.³³ Arap dilinde hazf edilenler arasında birçok önemli işlevleri bulunan sıfat da bulunmaktadır. Sıfat ve mavsuf arasında anlamsal olarak güçlü bir bağ vardır. İkisi arasındaki bu güçlü münasebete rağmen, bazı özel kalıplarda ve durumlarda Arap dilinde sıfatın hazf edildiği görülmektedir.³⁴ Sıfatın hazf edildiği yerlerde onun taşıdığı anlam, mütekellimin içinde bulunduğu özel bir karinenin delâletiyle mavsufun zikredilmesiyle anlaşılabilir. Sıfatın hazfına Sîbeveyhî Arapların şu ifâdelerini örnek vermektedir: سَبَرَ عَلَيْهِ لَيْلٌ “Bir gece yürüdü/Onun üzerinden bir gece geçti” Bu özel kalıpta sıfat zikredilmediği halde muhatap, سَبَرَ عَلَيْهِ لَيْلٌ طَوِيلٌ “uzun bir gece yürüdü/Onun üzerinden uzun bir gece geçti” anlamını çıkarmaktadır.³⁵

Sıfat hazfı, Kur’ân’ın birçok âyetinde de yer almaktadır.³⁶ Kur’ân’da sıfatın hazfı, ancak onun hazfına delâlet eden bir karine ile mümkün olabilmektedir. Sözkonusu karine bazen kendi mavsufu olabilmektedir. Mavsuf şu âyette sıfatın hazfına karine olmaktadır: فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَضْبًا “Onu (gemi) kusurlu yapmak istedim, çünkü onların ötesinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir melik vardı.”³⁷ Bu âyette yer alan كَلَّ سَفِينَةٍ “her sağlam gemi” ifâdesinden كَلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ “her sağlam gemi” anlaşılmaktadır. Zira bu âyette yer alan فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا “onu kusurlu yapmak istedim,” ifâdesi, sıfatın hazfına işaret etmektedir. Ayrıca daha önce zikredilen birinci sıfat³⁸ ve شَيْءٍ sözcüğünden sonra mukadder olanlar³⁹ da bazen sıfatın hazfına karine olabilmektedir.⁴⁰

Yukarıda kısaca temas ettiğimiz sıfatın temel hükümleri arasında sıfatın kat’ı, sıfatın mavsuftan önce gelmesi; sıfatın, hal, bedel, haber ve mavsuftan farkı gibi bazı konular da bulunmaktadır. Ancak çalışmamızın sınırlarını aşmamak için yukarıda zikrettiğimiz sıfatın temel hükümleri ile yetinmek durumundayız.

Sıfatın bazı temel hükümlerini ele aldıktan sonra şimdi de sıfatın çeşitlerine kısaca temas edeceğiz.

32 Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîrû'l-bahri'l-muhît*, thk. Zekeriyâ Abdülmevcud-Ahmed en-Necûlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1/418.

33 Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulumi'l-Kur'ân*, thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 3/119.

34 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/220.

35 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/220.

36 Örnek için bkz.: el-Bakara 2/71; Âl-i İmrân 3/173; en-Nisâ 4/79, 95; el-Mâide 5/68; el-En'âm 6/66; Hûd 11/46; el-Kehf 18/79, 105; Sâd 38/51; ez-Zâriyât 51/42; Kureyş 106/4.

37 el-Kehf 18/79.

38 en-Nisâ 4/1; Sâd 38/51;

39 el-Mâide 5/68; el-En'âm 6/44; en-Neml 27/23.

40 Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulumi'l-Kur'ân*, 3/178.

3. Sıfatın Çeşitleri

Sıfatın mana ve şekil yönünden birçok çeşidi bulunmaktadır. Mana yönüyle sıfat, hakîkî ve sebabî (dolaylı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hakîkî sıfat, bir şarta bağlı olmadan kendinden önceki mavsufu doğrudan niteleyen, sıfat ve mavsuf terkiibinden ibaret olan; marifelik-nekrelik, müzekkerlik-müenneslik, adet/sayı ve i'rapta mavsufuna uyan sıfattır.⁴¹ Hakîkî sıfat veya en-Na'tül-Hakîkî olarak isimlendirilmesinin sebebi ise lafız ve mana yönünden mavsufunu hakîkî bir şekilde nitelemesindedir.⁴²

Sebabî sıfat ise mavsufu ilintili olan sözcüğü niteleyen ve en-Na'tü's-Sebebî olarak da bilinmektedir. Daima müfred olan sebabî sıfat, marifelik-nekrelik ve i'rapta mavsufuna uymakta, ma'muluna -kendinden sonra gelen bir isim ise- müzekkerlik ve müenneslikte uymaktadır.⁴³ Sebebî sıfatın da zamirli ve zamirsiz olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Zamirli sebabî sıfat hakîkî sıfatta olduğu gibi kendinden önceki ismi değil mana olarak kendinden sonrakini nitelemektedir. Ancak bu tür sıfatın nitelediği isimlerde sıfattan önceki mavsufa dönen bir zamirin bulunması gerekmektedir.⁴⁴ Zamirli sıfatın en güzel örneklerinden biri şu âyettir: رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا *“Ey Rabbimiz halkı zalim olan bu şehirden bizi çıkar.”*⁴⁵ Bu âyette yer alan الظَّالِمِ sözcüğü, الْقَرْيَةِ kelimesinin sıfatı olmuş ve bu sıfattan mavsufa أَهْلُهَا kelimesindeki zamir râci olmuştur.

Zamirsiz sebabî sıfat ise sadece lafzî izafet şeklinde gelebilmektedir. Diğer hükümlerinde ise hakîkî sıfatta olduğu gibi her bakımından mavsufuna uymak zorundadır.⁴⁶ Araplar öğrencileri edepli olan bir okulu ifâde etmek için هذه مدرسة مؤدِّبة الطلاب ifâdesini kullanırlar. Bu ifâde مؤدِّبة sözcüğü kendinden önceki ismin sıfatı olmuş ve kendinden sonraki الطلاب kelimesine de lafzî bir şekilde izafet olmuştur.

Şekil yönüyle de sıfat; müfred, cümle ve şibh-i cümle olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Cümle ve şibh-i cümle olmayan sıfata müfred sıfat denilmektedir. Müfred sıfat, ism-i fâil, ism-i mefûl, ism-i tafdîl ve sıfat-ı müşebbehe gibi müştak olan âmillerden veya masdar, ism-i işaret ve ism-i mensûb gibi müştaklara te'vili mümkün olan isimlerden oluşmaktadır.⁴⁷

41 Hâlid b. Abdillâh el Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye* (Kahire: el-Matbû'u'l-Kübrâ, ts.), 29.

42 Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye*, 29.

43 Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye*, 29-30.

44 Mustafâ el-Ğelâyînî, *Câmi'u'd-durûsu'l-'Arabîyye*, thk. Abdulmun'im Hafâca (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1912), 3/224-225.

45 en-Nisâ 4/75.

46 Ğelâyînî, *Câmi'u'd-durûsu'l-'Arabîyye*, 3/225.

47 Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, 151.

Müfred sıfat, Kur'ân'da değişik şekillerde yer almaktadır. Ancak asıl olan müfred sıfatın müştak isimlerin formunda yer almasıdır. Çünkü müfred sıfat, zata taalluk eden sıfatları nitelemektedir ve zata taalluk eden sıfatları nitelediğinden değişim ve gelişime müsait olan müştak isimler dışında herhangi bir şekilde gelmesi uygun değildir.⁴⁸

Müfred sıfat, Kur'ân'ın birçok âyet ve sûresinde yer almaktadır. Onun yer aldığı âyetleri saymak çalışmamızın sınırını aşacağından biz burada Kur'ân'ın bazı sûrelerinde yer alan müfred sıfatın sayısını sadece belirtmekle yetineceğiz: Fâtiha sûresinde yedi,⁴⁹ er-Ra'd sûresinde on yedi,⁵⁰ Meryem sûresinde on dört,⁵¹ Muhammed sûresinde sekiz,⁵² el-Münâfikûn sûresinde dört,⁵³ en-Nebe sûresinde yedi,⁵⁴ en-Nâziât sûresinde altı,⁵⁵ Abese sûresinde yedi,⁵⁶ ed-Duhâ,⁵⁷ el-İnşirâh,⁵⁸ el-Fîl,⁵⁹ el-Kâfirûn,⁶⁰ Tebbet⁶¹ ve el-İhlâs⁶² sûrelerinde birer defa geçmektedir.

Sıfat şekil yönünden müfred geldiği gibi cümle olarak da gelmektedir. Cümle olarak gelen sıfat ise isim veya fiil cümlesi şeklinde gelmektedir. Ancak sıfatın fiil cümlesi şeklinde gelmesi daha yaygın görülmektedir.⁶³ Sıfatın isim ve fiil cümlesi olarak gelmesinin üç şartı bulunmaktadır: Mavsufun lafzen ve manen nekre olması, cümlenin haberî bir cümle olması ve sıfatı mavsufa bağlayan gizli veya açık bir zamirin bulunması.⁶⁴

Cümle olan sıfat da Kur'ân'ın birçok âyetinde yer almaktadır.⁶⁵ Cümle sıfatın yer aldığı bütün âyetleri ele almak çalışmamızın sınırını aşacağı için, sadece fiil ve isim cümlelerinden birer örnek vermekle yetineceğiz. Bakara sûresinin 281. âyetinde fiil cümlesi sıfat olmuştur: وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ "Allah'a döndürüleceğiniz bir güne karşı duyarlı olun."⁶⁶ Görüldüğü gibi bu

48 Dâvûd, *en-Na'tü fî'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün vassfyyetün tehliyyetün*, 45.

49 el-Fâtiha 1/1-7.

50 er-Ra'd 13/1-5, 14-17, 20-21, 25-26, 30, 34-35, 37.

51 Meryem 19/14, 16, 19, 25, 27, 32, 34, 36, 46, 58, 61, 63, 76, 97.

52 Muhammed 27/7, 13, 15-16, 20, 33, 36, 38.

53 el-Münâfikûn 63/4, 6, 9-10.

54 en-Nebe 78/2-3, 14, 16, 37, 39, 40.

55 en-Nâziât 79/ 11-13, 20, 24, 38.

56 Abese 80/13-16, 30, 39, 42.

57 ed-Duhâ 93/4.

58 el-İnşirâh 94/3.

59 el-Fîl 105/3.

60 el-Kâfirûn 109/1.

61 Tebbet 111/1.

62 el-İhlâs 112/1.

63 Abdülfettâh Ahmed el-Hamûz, *et-Te'vilü'n-nahvî fî'l-Kur'ân'il-Kerîm* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1981), 2/983; Şebûl, *Üslûbü'n-na'ti fî'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 399.

64 İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahvve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 30; Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 151.

65 Hamûz, *et-Te'vilü'n-nahvî fî'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 2/983-985, 993-994.

66 el-Bakara 2/281.

âyette yer alan *تُرْجَعُونَ فِيهِ* ifâdesi fiil cümlesi olup kendinden önceki lafzen ve manen nekre olan *يَوْمًا* sözcüğünün sıfatı olmuştur. *فِيهِ* kelimesindeki mecrûr zamir de sıfatı mavsufa bağlamaktadır. Aynı sûrenin 148. âyetinde ise isim cümlesi sıfat olmuştur: *وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيَهَا* “Herkesin yöneldiği bir yönü vardır.”⁶⁷ Bu âyetteki *هُوَ مُوَلِّيَهَا* ifâdesi mübtedâ ve haberden oluşan isim cümlesidir ve *هُوَ* kelimesinin de sıfatı olmuştur. *هُوَ* zamiri ise *كُلِّ* sözcüğüne dönmektedir.

Sıfatın gelme şekillerinden biri de şibh-i cümledir. Sıfatın câr-mecrûr veya zarf şeklinde gelmesine şibh-i cümle denilmektedir.⁶⁸ Ancak sıfatın câr-mecrûr olarak gelmesi, zarf olarak gelmesinden daha yaygındır.⁶⁹ Dil âlimleri câr-mecrûru ve zarfı cümlenin hükmünde değerlendirmişlerdir. Ayrıca şibh-i cümlenin fiile müteallik olmasını, daha evla görmüşlerdir.⁷⁰ Aynı zamanda şibh-i cümlenin sıfat olabilmesi için de câr-mecrûrun ve zarfın tam olması, yani onların nitelemesinde faydanın tam hasıl olması gerektiğini ifâde etmişlerdir.⁷¹

Şibh-i cümle olan sıfatın da Kur'ân'da pek çok örneği bulunmaktadır.⁷² Şibh-i cümle sıfatın yer aldığı âyetlerden câr-mecrûr ve zarfa birer örnek vermekle yetineceğiz. Câr-mecrûr şu âyette sıfat olmuştur: *تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ* “Onların üzerine çamurdan sertleşmiş taşlar atan (kuşlar).”⁷³ Bu âyette yer alan *مِّن سِجِّيلٍ* ifâdesi şibh-i cümledir. Zira bu ifâde, câr-mecrûr olup kendinden önceki *حِجَارَةٍ* sözcüğünün sıfatı olmuştur.

Zarf ise şu âyette sıfat olmuştur: *زَعْنَبُ دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا* “Zekeriya onun (Meryem) bulunduğu mihraba her girdiğinde onun yanında bir rızık bulurdu.”⁷⁴ Görüldüğü gibi bu âyette yer alan *عِنْدَهَا* ifâdesi şibh-i cümledir ve *وَجَدَ* fiilinin zarfı olmuştur. Zarf ise mahalle mensup *رِزْقًا* sözcüğünün sıfatı olmuştur. Zira bu ifâdenin takdiri *رِزْقًا كَاتِبًا عِنْدَهَا* “yanında hazır bir rızık bulurdu” şeklindedir.

Bütün bunlardan, nahiv ilminin en önemli konularından biri olan hakîkî, sebabî, müfred, cümle ve şibh-i cümle sıfatın cümle içerisindeki konumunun ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sıfat çeşitlerinin Kur'ân'ın anlaşılmasında da çok önemli bir role sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Sı-

67 el-Bakara 2/148.

68 Harf-i cerle mecrûra ve zarfa şibh cümle denilmesinin nedeni, onun ana cümleye yardımcı olan yan cümle olmasından kaynaklanmaktadır.

69 Hamûz, *et-Te'vilü'n-nahvî fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 1027.

70 Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *el-Îrâb 'an kavâ'idil-îrâb* (İstanbul: Salah Bilici Kitap Evi Yayınları, ts.), 11-12.

71 Ali b. Mü'min b. 'Asfûr, *el-Mukarrib*, thk. Abdüssettâr el-Cevârî - Abdullah el-Cebûrî (Bağdat: Matba'atu'l-Âni, 1981), 1/327.

72 Hamûz, *et-Te'vilü'n-nahvî fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, 1023.

73 el-Fil 105/4.

74 Âl-i İmrân 3/37.

fatın Kur'ân'ın anlaşılmasındaki bu önemli rolünü doğru anlayabilmek için onun tahsîs, tadvîh, medh, zem ve te'kîd gibi manaya kattığı anlamları da bilmeyi gerektirir.

4. Kur'ân-ı Kerîm'i Anlamda Sıfatın Rolü

Nahiv ilminde sıfatın; tahsîs, tadvîh, medh, zem ve te'kîd gibi önemli fonksiyonları bulunmaktadır.⁷⁵ Belâğat, fesâhat ve beyân gibi yüksek sanat değerine sahip olan Kur'ân'ın anlaşılmasında da sıfatın birçok önemli işlevi bulunmaktadır.⁷⁶ Kur'ân'ın anlaşılmasında sıfatın manaya kattığı bu önemli işlevler, mana yönünden hakîkî ve sebebî; şekil yönünden müfred, cümle ve şibh-i cümle olan bütün sıfat çeşitlerinde görülmektedir. Bu yönüyle sıfatın Kur'ân tefsirindeki yeri oldukça önem arz etmektedir.

4.1 Tahsîs

Kur'ân-ı Kerîm'i anlamada tahsisin önemli bir rolü vardır.⁷⁷ Sözlükte “özel-leştirme, hususileştirme ve has kılma” gibi anlamlara gelen “tahsîs” kelimesi,⁷⁸ nahiv literatüründe “nekre olan bir ismin genel anlamını fertlerinden bir kısmıyla hasretmesini ve kapsamını daraltılmasını”⁷⁹ ifâde etmektedir. Umum ifâde eden bir sözcüğün anlamını sınırlandıran bu kavramın zıddı ise genelleme anlamını taşıyan “ta'mîm”, “umûm ve “ta'amûm” sözcükleridir.⁸⁰

Nahiv ilminde önemli rollere sahip olan sıfat, mavsufun marife ve nekre oluşuna göre cümleye değişik manalar katmaktadır. Sıfatın cümleye kattığı anlamlardan biri tahsîstir. Zira mavsuf nekre ise sıfat onu tahsîs etmektedir.⁸¹ Sıfat, nekre olan bir ismin umuma delâletini ve belirsizliğini sınırlandırarak onu bu genel manasından çıkarıp kapsamına giren bazı fertlerine hasretmektedir. جَاءَ رَجُلٌ طَوِيلٌ “uzun boylu bir adam geldi” örneğinde olduğu gibi, sıfat mavsufunu tahsîs etmiştir. Bu örnekte yer alan رَجُلٌ kelimesi, umumu ifâde eden nekre bir isim olup bütün erkekleri kapsamaktadır. طَوِيلٌ sözcüğü ise bir önceki nekre ismin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, umuma delâlet eden رَجُلٌ

75 İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv ve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 29; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 402; Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye*, 29-30; Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 150.

76 Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/437-466; Süyûtî, *İtkân*, 2/855-858; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Mu'terakü'l-ekrân fi i'câzi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/265.

77 Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/437-466; Süyûtî, *İtkân*, 2/855-858.

78 Ebü Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, ed. Mehdi el-Mehzûmî - İbrâhîm es-Sâmîrâî (b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/134; Curcânî, *Ta'rifât*, 103.

79 Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye*, 29.

80 İsfahânî, *Müfredât*, 318; Ebü'l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezâk el-Hüseynî ez-Zebîdî el-Murtadâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 17/555.

81 İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 402; Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/437; Süyûtî, *İtkân*, 2/855; Ezherî, *Şerhu'l-Ezheriyye*, 29.

kelimesini söz konusu manasından çıkarmış ve onu طویل “uzun boylu” olarak tahsîs etmiştir. Böylece sıfat, nekre olan mavsufunu umum manasından çıkarmış ve onu “uzun bir adam” anlamına getirerek tahsîs etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de sıfatın nekre olan mavsufu tahsîs ettiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır.⁸² Birkaç âyet örneğiyle konuyu izah etmeye çalışacağız.

Sıfatın nekre olan mavsufu tahsîs ettiğine en güzel örnek, yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin ne yapması gerektiğini bildiren şu âyettir: وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٌ *“Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, bir mü'min köle âzat etmesi gerekir.”*⁸³ Bu âyette yer alan رَقَبَةٌ sözcüğü, nekre bir mavsuf olup inanan ve inanmayan bütün köleleri kapsamaktadır. مُؤْمِنَةٌ sözcüğü ise umum ifâde eden mavsufun sıfatı olmuş ve onu bu genel anlamından çıkararak sadece mü'min kölelere tahsîs etmiştir. Böylece sıfat bu âyette mavsufun manasını tahsîs etmiş ve yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köleyi âzat etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Sıfatın nekre olan mavsufu tahsîs ettiği bir örnek de Hz. Peygamber'in üstün bir ahlâka sahip olduğunu vurgulayan şu âyettir: وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ *“Muhakkak sen büyük bir ahlâka sahibsin.”*⁸⁴ Bu âyette “ahlâk” anlamına gelen خُلُقٌ sözcüğü, umumu ifâde eden bir mavsuf olup iyi ve kötü her türlü ahlâk anlamına gelmektedir. “Büyük” anlamına gelen عَظِيمٌ kelimesi ise umumu ifâde eden mavsufun sıfatı olmuş ve onu tahsîs etmiştir.

Görüldüğü gibi bu âyette sıfat, nekre olan mavsufunu umum ifâde eden manasından çıkarmış ve Hz. Peygamber'i sadece üstün ahlakla tahsîs etmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in Yüce Allah'ın lütfuyla üstün bir ahlâka ve yüksek bir şahsiyete sahip olduğu vurgulanmıştır.

Sıfatın nekre olan mavsufu tahsîs ettiği bir diğer örnek de cennet nimetleriyle ödüllendirilecek mü'minlere ikramları sunacakların ebedî olarak genç kalacaklarını tasvir eden şu âyettir: يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّحَلَّدُونَ *“Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır.”*⁸⁵ Bu âyette “genç” anlamına gelen وِلْدَانٌ kelimesi, nekre bir mavsuf olup geçici ve sonsuza dek genç kalacak bütün gençleri kapsamaktadır. “Daimî” anlamına gelen مُّحَلَّدُونَ sözcüğü ise kendinden önceki umumu ifâde eden mavsufun sıfatı olmuş ve onu bu anlamdan çıkararak sadece sonsuza kadar genç kalacak olan gençlere tahsîs etmiştir. Bu âyette de sıfat mavsufun manasını tahsîs etmiş ve onu cennet nimetleriyle ödüllendirilecek

82 el-Bakara 2/238; Âl-i İmrân 3/7; en-Nisâ 4/92; el-A'râf 7/93; ez-Zümer 39/29; Vâkıa 56/17; el-Kalem 68/4.

83 en-Nisâ 4/92.

84 el-Kalem 68/4.

85 el-Vâkıa 56/17.

mü'minlere ikramları sunacak hizmetçilerin sonsuza dek genç kalacaklarını bildirmiştir.

Sıfat, aynı zamanda مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ “âyetlerin bir kısmı muhkemdir”⁸⁶ حَافِظُوا، وَرَجُلًا، عَلَى الصَّلَاةِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى “namazları ve orta namazı aksatmadan kılın”⁸⁷ ve فَكَيْفَ آسَى “bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır.”⁸⁸ عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ “artık kâfir bir kavme nasıl acırım”⁸⁹ âyetlerinde de nekre olan mavsufun umuma delâletini ve belirsizliğini sınırlandırmış; onu bu genel manasından çıkarmış ve kapsamına giren bazı fertlerine tahsîs etmiştir.

4.2. Tadvîh

Kur’ân-ı Kerîm’i anlamada sıfatın manaya kattığı önemli anlamlardan biri de tadvîhtir.⁹⁰ “Tadvîh” kelimesi, sözlükte “izah etmek ve açıklamak”⁹¹ gibi manalara gelmektedir. Nahiv literatüründe ise “marife olan bir ismin muhtemel manaların kapsamını daraltmayı”⁹² ifâde etmektedir.

Sıfatın cümleye kattığı önemli anlamlarından biri de tadvîhtir. Zira nahiv âlimlerine göre mavsuf marife ise sıfat onu tadvîh etmekte; yani açıklamaktadır.⁹³ Nahiv ilminin temel kurallarını ortaya koyan en önemli âlimlerden biri olan Sîbeveyhi de sıfatın marifelerdeki karışıklıkları ve düzensizlikleri gidermek amacıyla mavsufunu nitelendirdiğini ifâde etmiş ve bu duruma şu örneği vermiştir: “Uzun boylu olan Zeyd gidiyordu.”⁹⁴ Bu örnekte yer alan زَيْد sözcüğü, marife bir isim olup adları Zeyd olan bütün erkekleri kapsamaktadır. الطَّوِيلُ sözcüğü ise bir önceki marife olan ismin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, isimleri Zeyd olan bütün şahıslara delâlet eden زَيْد kelimesini, الطَّوِيلُ “uzun boylu” olarak tadvîh etmiştir. Böylece sıfat, marife olan mavsufun muhtemel manaların kapsamını daraltmış ve Zeyd’i uzun boylu adam anlamına getirecek şekilde belirlemiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde de sıfat, marife olan mavsufunu açıklamıştır.⁹⁵ Sıfatın marife olan mavsufu açıkladığına en güzel örnek, Allah’a ve ümmî olan elçisine inanmayı emreden şu âyettir: فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ “Allah’a ve O’nun ümmî peygamberi olan resûlüne imân ediniz.”⁹⁶ Bu âyette

86 Âl-i İmrân 3/7.

87 el-Bakara 2/238.

88 ez-Zümer 39/29.

89 el-A’râf 7/93.

90 Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/437-466; Süyûtî, *İtkân*, 2/855-858.

91 Ferâhidî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 3/266.

92 İbn ‘Asfûr, *el-Mukarrib*, 227.

93 İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ ve belli’s-şadâ*, 402; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/437; Süyûtî, *İtkân*, 2/855; Ezherî, *Şerhu’l-Ezheriyye*, 29.

94 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/48.

95 el-Fâtiha 1/6; el-A’râf 7/158; Nûr 24/31; en-Neml 27/15; Vâkıa 56/46.

96 el-A’râf 7/158.

geçen رَسُوْلَه kelimesi, marife bir mavsuf olup herhangi bir resûl anlamına gelmektedir. اَلنَّبِيّ ile 97 اَلْاُمِّيّ sözcükleri ise umum ifâde eden mavsufun sıfatları olmuş ve onu bu anlamdan çıkararak sadece son peygamber Hz. Muhammed'le sınırlandırmıştır. Bu şekilde söz konusu sıfatlar, marife olan mavsufun muhtemel manaların kapsamını daraltmış ve resûlden maksadın Hz. Peygamber olduğu vurgulanmıştır.

Sıfatın marife olan mavsufu tahsîs ettiği bir örnek de her namazda okuduğumuz şu güzel duadır: اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bizi doğru yola ilet."⁹⁸ Bu âyette "yol" anlamına gelen الصِّرَاط sözcüğü, genel bir mavsuf olup her türlü yol anlamına gelmektedir. "Doğru yol" anlamına gelen الْمُسْتَقِيم kelimesi ise umumu ifâde eden mavsufun sıfatı olmuş ve onu tadvîh etmiştir. Böylece bu sıfat, marife olan mavsufun muhtemel manalarını sınırlandırmış ve yoldan maksadın doğru yol; yani İslâm olduğuna dikkat çekilmiştir.

Sıfatın marife olan mavsufu tadvîh ettiği bir diğer örnek de cehennemliklerin büyük günah üzerinde ısrar ettiklerini bildiren şu âyettir: وَكَانُوا يُصِرُّونَ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحُنثِ الْعَظِيمِ "Büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı."⁹⁹ Bu âyette yer alan الْحُنثِ الْعَظِيمِ kelimesi, marife bir mavsuf olup bütün günahları kapsamaktadır. الْعَظِيمِ sözcüğü ise umum ifâde eden mavsufu nitelemiş ve onu bu anlamdan çıkararak sadece büyük günahla sınırlandırmıştır. Böylece bu âyette sıfat, marife olan mavsufun muhtemel manaların kapsamını daraltmış ve günahın büyük olanı olduğu açıklanmıştır.

Hiz. Dâvûd ve Hiz. Süleymân'ın yapmış olduğu şu duada da sıfat marife olan mavsufunu tadvîh etmiştir: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ "Bizleri mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun."¹⁰⁰ Bu âyetteki اَلْحَمْدُ sözcüğü, marife bir mavsuftur. الْمُؤْمِنِيْنَ kelimesi ise Allah'ın bütün kulları anlamına gelen mavsufun sıfatı olmuş ve onu bu umum anlamından çıkararak sadece mü'min kullarıyla sınırlandırmıştır. Görüldüğü gibi bu âyette de sıfat, marife olan mavsufun muhtemel manaların kapsamını daraltmış ve kullardan kast edilenin mü'min kulları olduğu beyân edilmiştir.

4.3. Medh

Sıfatın manaya kattığı asıl anlam, nekre olan bir ismin genel anlamını fertlerinden bir kısmıyla hasretmesi anlamına gelen tahsîs ile marife olan bir ismin muhtemel manaların kapsamını daraltmasını ifâde eden tadvîhtir. Ancak sıfat, bu anlamlar dışında cümleye başka manalar da katmaktadır. Sıfatın

97 Ümmî kelimesi için bk. Haşim Özdaş, *Anlam ve Yorum Açısından Lafzî Mütешâbih Âyetler* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 102-104.

98 el-Fâtiha 1/6.

99 Vâkıa 56/46.

100 En-Neml 27/15.

tahsîs ve tadvîh dışında cümleye kattığı anlamlardan biri medhtir.¹⁰¹ “Medh” kelimesi, sözlükte “övmek” anlamına gelmektedir.¹⁰² Nahiv literatüründe ise “mavsuflu güzel sıfat ve hasletlerle övmek” olarak tanımlanmıştır. Sıfatın cümleye medh anlamı katabilmek için muhatabın mavsuflu bu sıfat gelmeden önce tanınması gerekir.¹⁰³

Sıfatın cümleye medh anlamı kattığına dair şu örneği vermek mümkündür: جاءَ أبوه العالمُ “Onun âlim olan babası geldi.” Bu örnekte العالمُ sözcüğü sıfat olmuştur. Ancak bu sıfat, âlim olan ve olmayan babayı birbirinden ayırmak için gelmemiştir. Zira kişinin sadece bir babası vardır. Dolayısıyla söz konusu sıfat, âlim olan ve olmayan babayı birbirinden ayırmak için gelmemiş, mavsuflu güzel sıfat ve hasletlerle övmek için gelmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de de sıfatın cümleye medh anlamı kattığına dair pek çok âyet bulunmaktadır.¹⁰⁴ Sıfat hem marife hem de nekre isimlere medh anlamı katmaktadır. Sıfatın marife isimlere medh anlamı kattığına dair örneklerden biri, Yüce Allah’ın adını övmeyi emreden şu âyettir: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى “Yüce Rabbinin adını tesbih et.”¹⁰⁵ Bu âyetteki الْأَعْلَى kelimesi, رَبِّكَ sözcüğünün sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfat, rabbin yüce olan ve olmayan mertebelerini belirtmek için değildir. Zira sadece bir rab vardır. O da Yüce Allah’tır. Dolayısıyla bu sıfat, değişik nitelikleri olan rableri birbirinden ayırmak için gelmemiş, sadece Yüce Allah’ı kendisine layık olmayan isim, nitelik ve eylemlerden tenzih etmeyi ifâde etmek için gelmiştir.

Sıfat şu âyette de marife olan isime medh anlamı katmıştır: يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا “Rablerine teslim olmuş olan peygamberler onunla (Tevrat) hüküm verilerdi.”¹⁰⁶ Bu âyette yer alan الَّذِينَ kelimesi mahallen merfu النَّبِيُّونَ sözcüğünün sıfatı olmuştur. Bu sıfat, rablerine teslim olmuş ve olmamış peygamberleri belirtmek için gelmemiş, sadece rablerine teslim olmuş olan peygamberleri güzel hasletlerle övmek için gelmiştir.

Kur’ân’da yer alan الْمَلِكُ، الْقُدُّوسُ، السَّلَامُ، الْمُؤْمِنُ، الْمُهِيمُنُ، الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ الْحَالِقُ، ve الْبَارِئُ gibi sıfatlar¹⁰⁷ da Yüce Allah’ın büyüklüğünü vurgulamak ve O’na senada bulunmak amacıyla marife olan isime medh anlamı katmışlardır.

101 Halit b. Abdullâh el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasdir ‘alâ’t-Tadvîh* (Tahran: İntişârâtü Nâsır hasru, ts.), 2/109.

102 Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn*, 3/188.

103 Muhammed b. Ahmed b. Abdülbârî el-Ehdel, *el-Kevâkibu’d-dürriyye ‘alâ mütemmimeti’l-Ecrûmiyye* (Beirut: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, 2012), 451-452.

104 el-Fâtiha 1/1-2; el-Mâide 5/44; Meryem 19/19; eş-Suarâ 26/193; Sâd 38/47; Vâkıa 56/46; el-Haşr 59/23; Abese 80/15-16; et-Tekvîr 81/19; A’lâ 87/1.

105 A’lâ 87/1.

106 el-Mâide 5/44.

107 el-Haşr 59/23-24.

Sıfat, nekre isimlere de medh anlamı katmaktadır. Sıfatın nekre isimlere medh anlamı verdiği örneklerden biri, Kur'ân'ın değerli bir elçinin sözü olduğunu vurgulayan şu âyettir: إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ “O (Kur'ân) değerli bir elçinin sözüdür.”¹⁰⁸ Bu âyette yer alan كَرِيمٍ sözcüğü, رَسُولٍ kelimesinin sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfat, değerli ve değersiz elçileri belirtmek için değil, kerim olan elçileri övmek içindir.

Sıfatın nekre isimlere medh anlamı verdiği örneklerden biri de Hz. İsa'nın tertemiz bir çocuk olduğunu bildiren şu âyettir: لِأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا “Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için...”¹⁰⁹ Bu âyetteki زَكِيًّا sözcüğü, nekre olan غُلَامًا kelimesinin sıfatı olmuştur. Görüldüğü gibi bu sıfat, temiz ve temiz olmayan çocukları birbirinden ayırmak için gelmemiş, Hz. İsa'nın tertemiz bir çocuk olduğunu belirtmek, onu övmek ve güzel hasletlere sahip olduğunu vurgulamak için gelmiştir.

Sıfatın nekre isimlere medh anlamı kattığına dair örneklerden bir diğeri de Kur'ân'ın seçkin ve değerli melekler tarafından Hz. Peygamber'e vahiy getirdiğini ifâde eden şu âyetlerdir: بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ “seçkin ve erdemli elçilerin ellerindedir.”¹¹⁰ Âyette yer alan كِرَامٍ ve بَرَرَةٍ sözcükleri, سَفَرَةٍ kelimesinin sıfatı olmuşlardır. Ancak bu sıfatlar, meleklerin değerli ve değersiz olduklarını belirtmek için değil, onları övmek içindir.

4.4. Zem

Sözlükte “kötüleme” manasına gelen “zem” kelimesi¹¹¹ de sıfatın tahsîs ve tadvîh dışında cümleye kattığı bir diğer anlamdır.¹¹² Ancak sıfatın herhangi bir cümleye kötüleme ve tahkir anlamı katabilmek için muhatabın mavsufu bu sıfattan önce tanınması gerekir. Cümleye zem anlamı katan sıfatın mavsufuna ait özel bir isim bulunabilmektedir. Bazen de söz konusu mavsufun özel bir ismi bulunmamaktadır.¹¹³ Sıfatın cümleye zem anlamı kattığına ve mavsufa ait özel bir ismin bulunduğuna dair şu âyeti vermek mümkündür:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ “Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.”¹¹⁴ “Hayırlardan ve Mele-i A'lâ'nın mertebelerinden

108 et-Tekvîr 81/19.

109 Meryem 19/19.

110 Abese 80/15-16.

111 Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, 8/179; İsfahânî, *Müfredât*, 373.

112 İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv ve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 29; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'nedâ ve belli's-sadâ*, 402; Ezherî, *Şerhu't-Tasdîr 'alâ't-Tadvîh*, 108; Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 150; Ehdel, *el-Kevâkibu'd-dürriyye 'alâ mütemmimeti'l-Ecrûmîyye*, 452.

113 Raddiyüddîn Muhammed b. el-Hasen Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî likâfiyeti İbn Hâcib*, thk. Hasen b.Muhammed b. İbrâhîm el-Hıfzî (Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Yayınları, 1993), 3/972.

114 en-Nahl 16/98.

kovulmuş” anlamına gelen الرَّجِيم sözcüğü,¹¹⁵ bu âyette şeytanın sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfat, tahsîs ve tadvîh için gelmemiş, sadece şeytana ait olan özel ismi kötölemek ve tahkir etmek için gelmiştir.

Sıfatın cümleye zem anlamı kattığına ve mavsufa ait özel bir isim olmadığına şu örneği verebiliriz: أَنَانِي زَيْدُ الْفَاسِقِ الْحَبِيثُ “Yanıma fâsık ve pis Zeyd geldi.” Bu örnekte زَيْدُ الْفَاسِقِ ve الْحَبِيثُ sözcükleri Zeyd’in sıfatı olmuştur. Söz konusu sıfatlar, daha önce muhatapları tarafından bilinen ama müşterek bir isim olarak kullanılan Zeyd’i kötölemek için gelmiştir.¹¹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de de sıfat pek çok âyette cümleye zem anlamı katmaktadır.¹¹⁷ Sıfatın cümleye kötöleme ve tahkir anlamı kattığına dair örneklerden biri şu âyettir: ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْهَا الضَّالُّونَ الْمُكذِّبُونَ “Sonra siz ey yoldan sapmış yalancılar.”¹¹⁸ Bu âyette yer alan الضَّالُّونَ ve الْمُكذِّبُونَ kelimeleri أَيُّ sözcüğünün sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfatlar, batılın yanında yer alan ve kitapları sol tarafında verilen inkarcıları tahsîs, tadvîh ve medh için gelmemiş; onları tahkir etmek için gelmiştir.

Sıfatın cümleye zem anlamı kattığına dair örneklerden biri de şu âyettir: وَطَنَنْتُمْ طَنَ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا “Kötü zanna kapıldınız ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.”¹¹⁹ “Mahvolmuş ve tükenmiş” anlamına gelen قَوْمًا بُورًا sözcüğü,¹²⁰ قَوْمًا kelimesinin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, Hz. Peygamber’in ve mü’minlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sananların aslında kötü zanna kapıldıkları ve helâki hak etmiş bir topluluk olduklarını belirterek onları kötölemiştir.

Sıfatın cümleye zem anlamı verdiği örneklerden bir diğeri de inanmayanların genel karakterlerine temas eden şu âyettir: وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ “Olur olmaz yemin eden ve aşağılık kimselere sakın boyun eğme.”¹²¹ Bu âyette “aşağılık” anlamına gelen مَهِين kelimesi, “çokça yemin eden” حَلَّاف sözcüğünün sıfatı olmuştur. Aslında bu sıfatla Yüce Allah, Hz. Peygamber’e çokça yemin eden ve aşağılık kimselerin sözlerine uymamasını emrederek onları tahkir etmiştir.

Sıfat, çaresiz erkek, kadın ve çocukların yapmış oldukları şu dua âyetinde de cümleye zem anlamı katmıştır: رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا “Rabbimiz halkı zalim olan bu şehirden bizi çıkar.”¹²² Bu âyette yer alan الظَّالِم kelimesi, الْقَرْيَةِ sözcüğünün sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfat, zalim şehir halkını övmek için gelmemiş; onları tahkir etmek için gelmiştir.

115 İsfahânî, Müfredât, 390.

116 Esterâbâdî, Şerhu’r-Radî likâfiyeti İbn Hâcib, 3/972.

117 en-Nisâ 4/75; en-Nahl 16/98; ez-Zümer 39/64; el-Fetih 48/12; Vâkıa 56/51; el-Kalem 68/10-11; et-Tekvîr 81/25.

118 Vâkıa 56/51.

119 el-Fetih 48/12.

120 İsfahânî, Müfredât, 164.

121 el-Kalem 68/10.

122 en-Nisâ 4/75.

4.5 Te'kîd

Sıfatın cümleye kattığı önemli bir diğer anlam da sözlükte “sağlamlaştır-
mak ve pekiştirmek”¹²³ gibi anlamlara gelen te'kîddir.¹²⁴ Nahiv literatürün-
de ise sıfattan te'kîd şöyle tanımlanmıştır: “Mavsufu daha önce ifâde edilmiş
olan anlamın sıfatla tekrar edilmesidir.”¹²⁵ Bu tür te'kîdle mavsufun anlamı
pekiştirilir. Ayrıca söz konusu te'kîdle cümledeki muhtemel yanlışla, şüphe
ve ihtimâller de önlenmiş olur.¹²⁶

Sıfatın cümleye te'kîd anlamı kattığına Arapların “geçen gün” anlamına
gelen *الذَّابِرِ أَمْسٍ* ifâdeleri, en güzel örnektir.¹²⁷ Zira bu ifâdede yer alan *الذَّابِرِ* söz-
cüğü, “geçen” anlamına gelmekte ve “bir önceki gün” manasına gelen *أَمْسٍ* ke-
limesinin sıfatı olmuştur. Ancak bu sıfatın manası mavsufu daha önce ifâde
edildiği için tekrara dayanan te'kîd durumunda olmuştur. Böylece söz konu-
su sıfat, cümleye te'kîd anlamı katmış ve onu pekiştirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de sıfatın cümleye te'kîd anlamı kattığına dair pek çok
örnek bulunmaktadır.¹²⁸ Sıfatın cümleye te'kîd anlamı kattığına dair örnek-
lerden biri, çok tanrıcılığın reddedildiği şu âyettir: *لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ “İki ilâh
edinmeyin.”*¹²⁹ Bu âyette yer alan *إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ* sözcüğü, *إِلَهَيْنِ* kelimesinin sıfatı olmuştur.
Bu sıfatın sayı bakımından manası, nitelediği isimle aynı anlamı ifâde et-
miş ve sıfat cümleye te'kîd anlamı katmıştır. Böylece Yüce Allah, söz konusu
sıfatla çok tanrıcılığın asgarisini bile reddetmiş ve tevhit inancını vurgula-
mıştır.¹³⁰ Araplar, sayı ve sayılan şeyi ancak bir ve iki sayıları dışında birlikte
zikrederken bu âyette *إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ* ifâdelerinin bir arada kullanılmasının nedeni
Zemahşerî (öl. 538/1144) şöyle açıklamıştır:

“Bir ve iki anlamına gelen sözcük cinsiyet ve malum sayı olmak üzere iki
şeye işaret eder. Söz konusu sözcüklerle kastedilen anlam sayı ise yanına onu
te'kîd edecek bir ifâde getirilir. Böylece bu ifâde ile sayının amaçlandığı ve
onun önemsendiği vurgulanır. Nitekim bu âyetin devamında yer alan *إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ
وَاحِدٌ “O, ancak tek ilâhtır.”* ifâdesi, *وَاحِدٌ* sözcüğü ile te'kîd edilmeseydi, Allah'ın
birliği değil, ilâhlılığının pekiştirildiği zannedilirdi.”¹³¹

123 Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 5/397; İsfahânî, *Müfredât*, 1094-1095.

124 İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv ve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*, 29; Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî
likâfiyeti İbn Hâcib*, 3/972; İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 402; Zerkeşî,
el-Burhân, 3/447; Ezherî, *Şerhu't-Tasdir 'alâ't-Tavdih*, 109; Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ
Elfiyyeti İbn Mâlik*, 150.

125 Ehdel, *el-Kevâkibu'd-dürriyye 'alâ mütemmimeti'l-Ecrûmiyye*, 452.

126 Süyûtî, *İtkân*, 2/856.

127 İsfahânî, *Müfredât*, 347.

128 el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/171, 176; el-En'âm 6/38; en-Nahl 16/51; el-Mü'minûn
23/27; el-Fetih 48/11; el-Hâkka 69/13.

129 en-Nahl 16/51.

130 Süyûtî, *İtkân*, 2/856.

131 Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/586.

Sıfatın cümleye te'kîd anlamı kattığına dair örneklerden biri de kıyametin kopmasını tasvir eden şu âyettir: *فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةً وَاحِدَةً* “*Sûra tek bir kez üflendiğinde.*”¹³² “Tek” anlamındaki *وَاحِدَةً* sözcüğü, “bir üfürme” manasına gelen *نَفْحَةً* kelimesinin sıfatı olmuştur. Bu sıfatın manası sayı bakımından nitelenen isimle aynı anlamı ifâde etmişse de söz konusu sıfatla, birden fazla üfürme ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Zira Kur’ân’da lafzen müfret, manen çoğul olan başka sözcükler de bulunmaktadır. Mana yönünden çokluğa delâlet eden sözcüklere şu âyeti örnek vermek mümkündür: *وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا* “*Allah’ın nimet(ler) ini saymaya kalksanız onları sayamazsınız.*”¹³³ Bu âyette yer alan *نِعْمَتَ* sözcüğü, lafzen müfret olsa bile anlam yönünden çoğuldur. Çünkü söz konusu âyette Allah’ın nimetlerinin çok olduğu ve saymakla bitmeyeceği vurgulanmıştır.¹³⁴ Dolayısıyla sadece *نَفْحَةً* kelimesinden üfürmenin bir defa olacağı anlaşılmamakta ancak söz konusu mana cümleye te’kîd anlamı katan sıfatla olabilmektedir.

Nitelediği isimle aynı manayı ifâde eden sıfatın cümleye te’kîd anlamı kattığına dair örneklerden bir diğeri de şu âyettir: *وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ إِلَّا أُمَّةٌ أَهْلُهَا* “*Yerde yürüyen canlılar ve iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır.*”¹³⁵ Bu âyette “iki kanadıyla uçan” anlamına gelen *يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ* ifâdesi, “uçan/kuş” manasındaki *طَائِرٍ* sözcüğünün sıfatı olmuştur. Bu örnekte nitelediği isimle aynı manayı ifâde eden sıfat mavsufunu niteleyerek onu pekiştirmiştir.

Sıfat, emzirme müddetini belirleyen şu âyette de cümleye te’kîd anlamı katmıştır: *وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ* “*Emzirmeyi tamamlamak isteyen analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler.*”¹³⁶ Bu âyette yer alan *حَوْلَيْنِ* sözcüğü, *كَامِلَيْنِ* kelimesinin sıfatı olmuştur. Söz konusu sıfat ve mavsufun adet yönünden manası, aynı anlamı ifâde ediyorlarsa da sıfat, mavsufun anlamını te’kîd ederek cümleye pekiştirme anlamı katmıştır. Böylece bu sıfatla, anne isterse çocuğunu tam iki yıl emzirebileceğine ve emzirme müddetinin de tam iki yıl olduğuna dikkat çekilmiştir.

4.6. Terahhum

Sıfatın cümleye kattığı başka bir anlam da terahhumdur.¹³⁷ Terahhum kelimesi sözlükte “esirgemek, haline acımak, merhamet dilemek¹³⁸ ve dua talebinde bulunmak”¹³⁹ gibi manalara gelmektedir. Sıfatın herhangi bir cüm-

132 el-Hâkka 69/13.

133 İbrâhîm 14/34.

134 Zerkeşi, *el-Burhân*, 2/455.

135 el-En’âm 6/38.

136 el-Bakara 2/233.

137 İbn Hişâm, *Şerhu Ka’ri’n-nedâ ve belli’s-şadâ*, 402; Ezherî, *Şerhu’t-Tasdir ‘alâ’t-Tavdîh*, 109; Süyûtî, *Şerhu’s-Süyûtî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 150; Ehdel, *el-Kevâkibu’d-dürriyye ‘alâ mütemmîmeti’l-Ecrûmîyye*, 452.

138 Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, ts.), 12/230.

139 İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu’cemu’l-vasîf* (İstanbul: el-Mektebetu’l-İslamiyye, 1972), 335.

leye terahhum anlamı vermenin iki şartı bulunmaktadır. Bu şartlardan biri muhatabın mavsufu bu sıfattan önce tanınması gerekir. Sıfatın cümleye terahhum anlamı katmanın bir şartı da sıfatın nitelediği isme medh ve zem manası vermemesi gerekir.¹⁴⁰

Sıfatın cümleye sadece terahhum anlamı kattığına en güzel örnek Arapların şu meşhur dualarıdır: *اللَّهُمَّ أَنَا عَبْدُكَ الْمُسْكِينُ* "Allah'ın ben Senin miskin olan kulunum."¹⁴¹ Bu duada yer alan *عَبْدُكَ* sözcüğü, kul anlamına gelen *عَبْدٌ* kelimesinin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, cümleye ne medh ne de zem manası vermiştir. Söz konusu sıfat, cümleye sadece terahhum anlamı katmıştır. Böylece miskin olan kişi bu sıfatla, kendi aciziyetini itiraf ederek Yüce Allah'ın rahmet ve mağfiretine muhtaç olduğunu vurgulamıştır.

Kur'ân'da sıfatın cümleye terahhum manası verdiği örneklerden bir de Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin söylemiş oldukları şu ifâdedir: *يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا* "Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası vardır."¹⁴² Bu âyette yer alan *كَبِيرًا* kelimesi, yaşlı anlamına gelen *شَيْخًا* sözcüğünün sıfatı olmuştur. Bu sıfat, cümleye medh ve zem manası vermemiştir. Ancak söz konusu sıfat, cümleye sadece terahhum anlamı katmıştır. Zira bu sıfatla Hz. Yûsuf'un kardeşleri, Bünyamin'in ihtiyar babası olduğunu ve bu duruma çok üzüleceğini; onun yerine kendilerinden birini alıkoymasını söyleyerek acizyetlerini ve yardıma muhtaç olduklarını vurgulamışlardır.

4.7. Mübâlağa

Sıfatın işlevlerinden biri de cümleye mübâlağa anlamı katmaktır.¹⁴³ Sözlükte "ulaşmak, maksadın sonuna varmak"¹⁴⁴ manasındaki "bulûğ" kökünden türeyen "mübâlağa" sözcüğü "bir işte çok emek ve çaba harcamak" demektir.¹⁴⁵ Sıfat, mavsufu meydana getiren sözcüklerden oluşmuşsa cümleye mübâlağa anlamı katar. Zira Araplar bir isime mübâlağa anlamı vermek istediklerinde, genellikle mavsufun lafzından bir sıfat getirirler ve bu şekilde onun anlamını pekiştirirler.¹⁴⁶

Sıfatın cümleye mübâlağa anlamı kattığına dair en güzel örnek, Arapların şu ifâdeleridir: *لَيْلٌ أَلِيلٌ* "kapkaranlık gece", *شِعْرٌ شَاعِرٌ* "mükemmel şiir"¹⁴⁷ ve *الرَّجُلُ*

140 Ali b. Mü'min İbn 'Asfûr, *Şerhu Cümel ez-Zeccâci*, thk. Fevâz eş-Şe'âr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/143.

141 Süyûtî, *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 150.

142 Yûsuf 12/78.

143 Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-HalebîEbü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal* (Mısır: İdâretü't-Tabâ'ti'l-Münîriyye, ts.), 3/48.

144 Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 22/445.

145 Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 4/421.

146 Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 1623.

147 Kefevî, *el-Külliyât*, 1623.

كُلِّ الرَّجُلِ “adam gibi adam/mükemmel adam.”¹⁴⁸ Bu ifâdelerde yer alan sıfatlar, cümleye mübâlağa anlamı katmış ve onun anlamını pekiştirmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de de sıfatın cümleye mübâlağa anlamı kattığına dair örnekler bulunmaktadır.¹⁴⁹ Kur’ân’da sıfatın cümleye mübâlağa anlamı kattığına dair örneklerden biri iman edip iyi işler yapanların altlarında ırmaklar akan cennetlere girecekleri, orada tertemiz eşleriyle birlikte ağaçların gölgeleri altında sürekli kalacaklarını bildiren şu âyettir: *“وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا”* *“Onları (hiç güneş sızmayan) koyu bir gölgeliğe alacağız.”*¹⁵⁰ Bu âyette “koyu bir gölge” anlamına ظليل sözcüğü, ظلاً kelimesinin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, mavsufu meydana getiren sözcüklerden oluşmuş ve cümleye mübâlağa anlamı katmıştır. Böylece söz konusu sıfatla, iman edip sâlih amel işleyenlerin hiç güneş görmeyen koyu bir gölgeliğin altında kalacaklarına dikkat çekilmiştir.

Kur’ân’da sıfatın cümleye mübâlağa anlamı kattığına dair örneklerden biri de Âd kavminin helâkini ele alan şu âyetlerdir: *إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ* *“Biz onların üzerine tamamen uğursuz bir günde şiddetli bir kasırga gönderdik. O kasırga ki insanları, sökülmiş hurma kütükleri gibi koparıp deviriyordu.”*¹⁵¹ Bu âyetlerde “şiddetli” anlamına gelen صَرْصَر, “uğursuz” manasındaki نَحْس ve “sökülmiş” anlamını veren مُنْقَعِر sözcükleri kendilerinden önce gelen mavsufun sıfatı olmuşlar ve cümleye mübâlağa anlamı katmışlardır. Görüldüğü gibi söz konusu üç sıfatla, Hz. Hûd’u tekzip edenlerin çetin bir azapla helâk oldukları vurgulanmıştır.

Kur’ân’da sıfatın cümleye mübâlağa anlamı kattığına dair örneklerden diğeri de Hz. Nûh’un kavmi ile mücadelesine yer veren şu âyettir: *وَمَكَرُوا مَكْرًا وَكَبَرُوا* *“Onlar çok büyük tuzaklar kurdular.”*¹⁵² Bu âyette yer alan “çok büyük” anlamına gelen كَبَرًا sözcüğü, مَكْرًا kelimesinin sıfatı olmuş ve cümleye mübâlağa anlamı katmıştır. Zira bu sıfatla Hz. Nûh’un kendi halkının ileri gelenlerinin çetin direnişiyle karşılaştığına ve kavminin kendisine büyük tuzaklar kurduklarına dikkat çekilmiştir.

4.8. Tafsîl

Sıfatın başka bir işlevi de cümleye tafsîl anlamı katmaktır.¹⁵³ “Tafsîl” kelimesi, sözlükte “açıklamak” manasına gelmektedir.¹⁵⁴ Bu sözcük Kur’ân’da da

148 İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufaşşal*, 3/48.

149 en-Nisâ 4/57; el-Kamer 54/19-20.

150 en-Nisâ 4/57.

151 el-Kamer 54/19-20.

152 Nûh 71/22.

153 Ezherî, *Şerhu’t-Tasdir ‘alâ’t-Tavdih*, 109; Ehdel, *el-Kevâkibu’d-dürriyye ‘alâ mütemmimeti’l-Ecrâmîyye*, 403; Muhammed Muhyuddîn Abdülhamîd, *Sebilü’l-Hüdâ bitahkiki Şerhu Ka’ri’n-nedâ* (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1409), 403.

154 İsfahânî, *Müfredât*, 746.

söz konusu anlamda üç defa geçmektedir.¹⁵⁵ Sîbeveyhi, sıfatın cümleye tafsîl anlamı kattığına dair şu örneği vermiştir: *مَرَزْتُ بِبَلَائِهِ نَعْرًا: رَجُلَيْنِ مُسْلِمَيْنِ وَرَجُلٍ كَافِرٍ*. “Üç kişinin yanından geçtim: ikisi Müslüman biri de kâfirdi.”¹⁵⁶ Bu örnekte yer alan sıfatlar cümleye tafsîl anlamı katmışlardır. Zira söz konusu sıfatlar olmadan üç kişinin hangi özelliklere sahip olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de sıfatın cümleye tafsîl anlamı kattığına dair şu âyeti örnek vermekle yetineceğiz: *قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ*. “Karşılaşan şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda savaşan bir grup, öteki ise kâfir gruptur.”¹⁵⁷ Bu âyette yer alan *فِئَتَيْنِ* cümlesi *فِئَةٌ* kelimesinin, *سَبِيلِ اللَّهِ* kelimesinin, *فِئَةٌ مُؤْمِنَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* ve *فِئَةٌ أُخْرَى تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ* “Allah yolunda savaşan mü'min bir grup” ve “şeytanın yolunda savaşan diğer bir grup” şeklindedir. Birinci cümlede, karşılığı ikinci ifâde de sabit olan, ikinci cümlede ise birinci tabirde benzeri sabit olan sözcük hazf edilmiştir. Böylece birinci cümlede imanın gereği olan Allah yolunda savaşma, ikinci ifâde de ise şeytan yolunda savaşmayı gerektiren küfür zikredilmiştir.¹⁵⁸ Görüldüğü gibi söz konusu sıfatlar, mavsuftaki belirsizliği ortadan kaldırmış ve cümleye tafsîl anlamı katmıştır.

4.9. Ta'mîm

Sıfatın işlevlerinden bir diğeri de cümleye ta'mîm anlamı katmaktır.¹⁵⁹ “Ta'mîm” kelimesi, sözlükte “genelleme” anlamına gelmektedir. Umum ifâde eden bu kavramın zıddı ise “özelleştirme ve has kılma” gibi manalara gelen “tahsîs” sözcüğüdür.¹⁶⁰ Sıfat, şu meşhur ifâdede cümleye ta'mîm anlamı katmıştır: *إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ عِبَادَهُ الطَّائِعِينَ وَالْعَاصِينَ*. “Muhakkak ki Allah, kendisine itaat ve isyan eden bütün kullarına rızık verir.”¹⁶¹ Bu örnekte yer alan *الطَّائِعِينَ* ve *الْعَاصِينَ* sözcükleri *عَبَاد* kelimesinin sıfatı olmuşlardır. Böylece söz konusu sıfatlar, cümleye ta'mîm anlamı katmış ve Yüce Allah'ın bütün kullarına rızık verdiğine dikkat çekmiştir.

Allah yolunda infak edilen her türlü harcamanın en güzeliyle ödüllendirileceğini bildiren şu âyette de sıfat cümleye ta'mîm anlamı katmıştır: *وَلَا*

155 el-En'âm 6/154; el-A'râf 7/145; el-İsrâ 17/12.

156 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/432.

157 Âl-i İmrân 3/13.

158 Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 2/410-411.

159 Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/446; Ezherî, *Şerhu't-Tasdir 'alâ't-Tavdîh*, 108; Ehdel, *el-Kevâkibu'd-dürriyye 'alâ mütemmimetil-Ecrûmiyye*, 453; Abdülhamîd, *Sebilü'l-Hüdâ bitahkiki Şerhu Kaṭri'n-nedâ*, 403.

160 İsfahânî, *Müfredât*, 318.

161 Ezherî, *Şerhu't-Tasdir 'alâ't-Tavdîh*, 108.

بُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً “Küçük olsun büyük olsun yaptıkları her harcama...”¹⁶² Bu âyette “küçük ve büyük” anlamına gelen صَغِيرَةً ve كَبِيرَةً sözcükleri نَفَقَةً kelimesinin sıfatı olmuşlardır. Bu sıfatlar, cümleye ta’mîm anlamı katmışlardır. Zira söz konusu sıfatlarla, ihlasla yapılan her harcamanın Allah katında değer bulacağı ve asla zayı olmayacağı vurgulanmıştır.

Sıfatın cümleye ta’mîm anlamı kattığı örneklerden bir diğeri de Allah’ın sivri sineği ve ondan ötesini örnek vermekten çekinmediğini ifâde ettiği şu âyettir: *“İِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَرْقَهَا”* “Şüphesiz Allah herhangi bir şeyi, bir sivri sineği, hatta onun da ötesindeki örnek vermekten utanıp çekinmez.”¹⁶³ Bu âyette yer alan مَّا sözcüğü مَثَلًا kelimesinin sıfatı olmuştur. Bu sıfat, cümleye ta’mîm ve ibhâm anlamı katmıştır. Zira söz konusu sıfatla, sonsuz rahmet sahibi olan Yüce Allah’ın, kullarının kitabını iyi anlamları için herhangi bir şeyi, bir sivri sineği, hatta daha küçük ve önemsiz şeyleri bile örnek vermekten utanıp çekinmediğine dikkat çekilmiştir.

Sıfatın Kur’ân’da cümleye kattığı anlamlar, elbette yukarıda ele aldığımız manalardan ibaret değildir. Zira sıfat, Kur’ân’da cümleye tezkiye,¹⁶⁴ tahliye,¹⁶⁵ terğîb,¹⁶⁶ terhîb,¹⁶⁷ teşvik,¹⁶⁸ teyîs,¹⁶⁹ te’cub,¹⁷⁰ nidâ¹⁷¹ ve ta’lîl¹⁷² gibi önemli anlamları da katmaktadır. Sıfatın Kur’ân’da cümleye kattığı anlamların tamamı, çalışmamızın sınırını aşacağı için biz burada sadece bir kısmını ele almakla yetindik.

Sonuç

Kur’ân’ın iyi anlaşılması için hem nahiv ilmini iyi bilmek hem de edebî bir dil zevkine sahip olmak gerekir. Nahiv ilminin bu öneminden dolayı daha erken dönemlerde âlimler, nahve önem vermiş ve onun temel kurallarını ortaya koymuşlardır. Böylece cümle ve ifâdelerin düzgün bir şekilde kullanılmasını sağlayan nahiv ilmi, Kur’ân’ın anlaşılmasında erken dönemlerden beri önemli bir konuma sahip olmuş ve müfessirlerin bilmesi gereken ilimler arasına ilk sırada yerini almıştır. Nitekim Kur’ân’ın temel esaslarını oluşturan inanç, ibadet, muamelat ve ukûbâtla ilgili hükümlerin çoğu nahiv ilmindeki ihtilaflara dayanmaktadır.

162 et-Tevbe 9/121.

163 el-Bakara 2/26.

164 el-Enbiyâ 21/26.

165 Beyyine 98/3.

166 el-Kalem 68/3.

167 Hûd 11/ 103; el-Meâric 70/1.

168 es-Saf 61/10.

169 el-Furkân 25/14.

170 Hûd 11/72; Sâd 38/5; el-Cin 72/1.

171 Yûsuf 12/46; el-Müzzemmil 73/1; el-Müedessir 74/1.

172 et-Tevbe 9/72.

Nahiv ilminin isim, fiil ve harf gibi temel konuları bulunmaktadır. Bu temel konularından biri, isim cümlesini tamlayan öğeler arasında yer alan tabîlerdir. Tabîler içinde de cümle içerisindeki konumundan ve manaya kattığı anlamdan dolayı sıfat ilk sırada yer almaktadır. Tabîler içinde önemli bir konuma sahip olan sıfatın âmili, tekrarı, hazfı, kat'ı ve mavsuftan önce gelmesi; sıfatın hal, bedel, haber ve mavsuftan farklı olması; sıfatın mavsufa marifelik-nekrelik, müzekkerlik-müenneslik, sayı ve ı'rapta uyması gibi birçok temel hükmü bulunmaktadır. Ayrıca sıfatın mana ve şekil yönünden birçok çeşidi bulunmaktadır. Mana yönüyle sıfat, hakîkî ve sebebî olmak üzere iki; şekil yönüyle de müfred, cümle ve şibh-i cümle olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Sıfat, Kur'ân'da şekil yönünden müfred geldiği gibi cümle olarak da gelmektedir. Cümle olarak gelen sıfat ise hem isim hem de fiil cümlesi şeklinde gelmektedir. Ancak sıfatın fiil cümlesi şeklinde gelmesi daha yaygın görülmektedir. Sıfatın gelme şekillerinden biri de şibh-i cümledir. Sıfatın câr-mecrûr veya zarf şeklinde gelmesine şibh-i cümle denilmektedir. Ancak sıfatın câr-mecrûr olarak gelmesi, zarf olarak gelmesinden daha yaygındır.

Nahiv ilminde önemli bir konuma sahip olan sıfatın, Kur'ân'ın anlaşılmasında da birçok önemli işlevi bulunmaktadır. Nitekim sıfat, Kur'ân-ı Kerîm'de nekre olan bir ismin genel manasını fertlerinden bir kısmıyla hasretmesi anlamına gelen tahsîs, marife bir ismin muhtemel anlamların kapsamını daraltmayı ifâde eden tadvîh, mavsufu güzel hasletlerle övmek anlamına gelen medh ve mavsufu kötü sıfatlarla tahkir etmeyi amaçlayan zem gibi önemli rollere sahip olmaktadır. Ayrıca sıfatın Kur'ân-ı Kerîm'de mavsufu daha önce ifâde edilmiş olan anlamın sıfatla tekrar edilmesi anlamına gelen te'kîd, cümleyi açıklayan tafsîl, cümleyi abartılı hale getiren mübalağa, cümleye genelleştirme anlamı veren ta'mîm ve cümleye acıma ile merhamet manasını veren terahhum gibi önemli işlevleri de bulunmaktadır. Kur'ân'ın anlaşılmasında sıfatın manaya kattığı bu önemli işlevler, sıfatın bütün çeşitlerinde görülmekte ve onun Kur'ân'ın anlaşılmasında çok önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de sıfatın işlevi ve manaya katkısı adlı araştırmamızın diğer araştırmalara basamak olacağını ve bir nebze de olsa katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bu nedenle temel İslâm kaynaklarını iyi anlayabilecek kadar Arap dili ve edebiyatına hâkim olan tefsir akademisyenlerinin dilin anahtarı sayılan nahiv ilmine ve Kur'ân'ın anlaşılmasındaki rolüne daha fazla önem vermelerini öneriyoruz. Özellikle de bedel, te'kîd, atıf beyân ve atıf nesek gibi diğer tabîlerin Kur'ân'daki işlevlerine ağırlık vermelerini de tavsiye ediyoruz.

Kaynaklar

- Abdülhamîd, Muhmmmed Muhyuddîn. *Sebîlü'l-Hüdâ bitahkiki Şerhu Kaçri'n-nedâ*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1409.
- Ahmed, 'İrfân. *en-Na'tü ve'l-men'ûtü fî sûreti Yâsîn dirâsetün tehlîliyyetün nahviyyetün*. Makassar/Endonezya: 'Alâuddîn İslâm Devleti Üniversitesi Sanat ve Beşeri Bilimler Fakültesi Arap dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-luğaviyye*. thk. Lecnetü İhyâit-Türâsî'l-'Arabî. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 4. Basım, 1980.
- Curcânî, Şerif. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Çiçek, Mehmet Halil. *et-Te'ârîfü ve't-te'âbiru*. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2020.
- Dâvûd, Celâl Mahmûd Muhammed. *en-Na'tü fî'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün vasfiyyetün tehlîliyyetün*. Ürdün Üniversitesi Yüksek Eğitim Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *DİA*. 32/300-306. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîrû'l-bahri'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ehdel, Muhammed b. Ahmed b. Abdülbârî. *el-Kevâkibu'd-dürrîyye 'alâ mütemmimeti'l-Ecrûmiyye*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 2012.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu'r-Radî likâfiyeti İbn Hâcib*. thk. Hasen b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hıfzî. 6 Cilt. Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Yayınları, 1993.
- Ezherî, Ebû'l-Velîd Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el. *Şerhu'l-Ezheriyye*. Kahire: el-Matbû'u'l-Kübrâ, ts.
- Ezherî, Halit Abdurrahmân. *Şerhu't-Tasdir 'alâ't-Tavdîh*. 2 Cilt. Tahran: İntişârâtü Nâsır hasru, ts.
- Ferâhîdî, Ebî 'Abdurrahmân Hâlib b. Aşmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. ed. Mehdî el-Mehzûmî - İbrâhîm es-Sâmîrâî. 8 Cilt. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Ğelâyînî, Mustafâ el-. *Câmi'u'd-durûsu'l-'Arabîyye*. thk. Abdulmun'im Hafâca. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1912.
- Hamûz, Abdülfettâh Ahmed el-. *et-Te'vîlü'n-nahvî fî'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1981.
- Hayru'n-Ni'am, Ahmed Diyâuddîn. *en-Na'tü fî sûreti Sâd dirâsetün tehlîliyyetün nahviyyetün*. Kediri/Endonezya: İslam Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap dili ve Edebiyatı bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hulvânî, Muhammed Hayr. *el-Mufassal fî târihi'n-Navi'l-'Arabî kable's-Sibûveyhî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî. *el-İ'râb 'an kavâ'idil-i'râb*. İstanbul: Salah Bilici Kitap Evi Yayınları, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî. *Şerhu Kaçri'n-nedâ ve belli's-şadâ*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1409.
- İbn 'Asfûr, Ali b. Mü'min. *el-Mukarrib*. thk. Abdüssettâr el-Cevârî - Abdullah el-Cebûrî. Bağdat: Matba'atu'l-Ânî, 1981.

- İbn 'Asfûr, Ali b. Mü'min. *Şerhu Cümel ez-Zeccâcî*. thk. Fevvâz eş-Şe'âr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufaşşal*. Mısır: İdâretü't-Tabâ'ti'l-Münîriyye, ts.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv ve's-Şâfiye li 'ilmi's-sarf*. thk. Sâlih Abdul'azîm eş-Şâ'ir. Kahire: Mektebetü'l-Edeb, 2010.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm. *Kitâbu'l-Fihrist*. thk. Eymen Fûâd Seyyîd. 3 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsî'l-İslâmî, 2009.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'n-Neşr, Dâru'l-Kalem, ts.
- İnan, Eşref. *Kur'ân Kıssalarının Dil ve Anlatım Yönünde Değerlendirilmesi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2020.
- Kafes, Mahmut. "Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi". *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 9/10 (1994), 101-115.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ. *el-Külliyyât*. thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Kıftî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıftî ibnü'l-. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1986.
- Muhammed, Semâh Enver Âdem. *ed-Delâletü'l-beyânitü li'n-na'ti fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Sudan: Şendî Üniversitesi Yüksek Eğitim ve İlmî Araştırmalar Fakültesi Arap Dili Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Mustafâ, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1972.
- Özdaş, Haşim. *Anlam ve Yorum Açısından Lafzî Müteşâbih Âyetler*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Reşîd, Ahmed Sihâm. "es-Sıfatu fi'l-Kur'ân'il-Kerîm dirâsetün fi hilâfi'n-nahvî". *Irak Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecelletü Midâdi'l-Edeb*, 182-154.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Cîyl, 1390.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Süheyli, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-. *Netâ'icü'l-fiker fi'n-nahv*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es. *Mu'terakü'l-ekrân fi i'câzi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es. *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*. Midyat: İslâmî Kitap Naşiri, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi 'ulumi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1996.
- Şebûl, Kâsım Muhammed. *Üslûbü'n-na'ti fi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Ürdün: "Alemü'l-Kütübî'l-Hadîs, 2010.

- Zebîdî, Ebû'l-Feyd Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezâk el-Hüseynî, el-Murta-dâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhîri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâ-midi't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîli fi vücûhi't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 6. Basım, 2015.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fi 'u-lumi'l-Kur'ân*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1988.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1996.